Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Urinboyev, Rustam (2020). Migration and Hybrid Political Regimes. Navigating the Legal Landscape in Russia. doi: https://core.ac.uk/download/401691156.pdf

(2). N/A (2020) Central Asian Law: Legal Cultures, Governance and Business Environment in Central Asia. A Collection of Papers from Central Asian Guest Researchers Seconded to Lund University. doi: https://core.ac. uk/download/401691207.pdf

(3). Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. T., “O‘zbekiston” nashriyoti, 2022, 255-bet.

(4). Farrell, William B. (2019). Fragmentation, Frustrated Revolt, and Off-Shore Opportunity: A Comparative Examination of Jihadi Mobilization in Central Asia and the South Caucasus. doi: https://core.ac.uk/download/289199504.pdf

(5). Alexandrov, T. (2018). Ethno-cultural associations in Kazakhstan. The Soviet footprint and resources for civil society. doi: https://core.ac.uk/download/162919719.pdf

(6). Lottholz, Philipp. (2022). Post-Liberal Statebuilding in Central Asia. doi: https://core.ac.uk/download/520257426.pdf

Maxsumov Xamza Valixonovich (O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti tadqiqotchisi; KHMaxsumov@mail.ru)

QADRIYAT TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA MAZMUNI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada qadriyat tushunchasining mohiyati a mazmuni yoritilgan. Qadriyatlarning mohiyati, mazmuni bilan bog‘liq muammolar tahlili uzoq tadrijiy rivojlanish tarixiga ega. Vatanimiz sivilizatsiyasida qadriyatlar uyg‘unligi o‘ziga xos bir emas, ikki renessansning vujudga kelishiga zamin yaratgan. Bugungi kunda barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarga hamohang ravishda oilaviy qadryatlarga ham alohida e’tibor qaratilmoqda.*

Kalit so‘zlar: *qadryat, axloq, me’yor, qoida, oilaviy qadryatlar, qadryatlar falsafasi.*

Махсумов Хамза Валихонович (соискатель института повышения квалификации МВД Республики; Узбекистан; KHMaxsumov@mail.ru)

СУТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ ЦЕННОСТИ

Аннотация. *В данной статье описывается суть и содержание понятия ценности. Анализ проблем, связанных с сущностью и содержанием ценностей, имеет длительную историю постепенного развития. Гармония ценностей в цивилизации нашей страны создала почву не для одного, а для двух ренессансов. Сегодня в рамках всех социально-экономических и политических реформ особое внимание уделяется семейным ценностям.*

Ключевые слова: *ценность, мораль, норма, правило, семейные ценности, философия ценностей.*

Maxsumov Xamza Valixonovich (Scientific candidate at the Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan; KHMaxsumov@mail.ru)

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF VALUES A CONTENT

Annotation. *This article discusses the essence of the concept of values a content. The analysis of problems related to the essence and content of values has a long history of gradual development. The harmony of values in the civilization of our homeland has created the basis for the emergence of not one, but two unique renaissances. Today, in parallel with all socio-economic and political reforms, special attention is paid to family values.*

Keywords: *value, morality, norm, rule, family values, philosophy of values.*

Kirish. Zamonlar o‘tishi, jamiyat rivoji davomida bu boradagi muammolar ko‘payib borgan sari, ularni hal qilishning ahamiyati ham ortib bormoqda. Qadriyatlarning mohiyati, mazmuni bilan bog‘liq muammolar tahlili uzoq tadrijiy rivojlanish tarixiga ega. Insonlar qadim zamonlardanoq o‘zlarini o‘rab turgan olam, undagi narsa, voqea va hodisalar, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarga baho berganlar, ularning qadri to‘g‘risida fikr yuritganlar.

Qadriyatlar falsafasi diniy dunyoqarashlar va ularning eng qadimgi shakllarida ham o‘z aksini topgan bo‘lib, muayyan ilohiy qadriyatlarni milliy qadryatlar bilan qorishiq holda ifodalab borgan. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari bo‘lmish Spetamen, Alpomish, To‘maris va Shiroq kabi dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoyilik tasvirlangan bo‘lib, olamning qadri, uning cheksizligi, koinot va odamzod aloqalari, inson umrining ma’nosi, mazmuni, maqsadi hamda botirlik, oqillik, hokisorlik, yaxshilik, vafodorlik, vatanparvarlik kabi qadriyatlarga izoh berilgan.

Adabiyotlar tahlili va metod (materials and methods). Qadriyatlar bir qator dunyoqarashlarning asosida yotganligi va o‘sha dunyoqarashlarning markaziy qismini tashkil qilganligi bois ko‘plab mutafakkirlar qadryatlarning falsafiy tahliliga oid qarashlar va xulosalarni ilgari surganlar. Qadriyatlar falsafasiga oid tahlillar ko‘hna Sharq va Markaziy Osiyo mutafakkirlari tomonidan ham qayd etilgan. Jumladan, qadriyatdar falsafasiga oid qarashlar Al-Xorazmiy, Al-Forobiy, Al-Beruniy, Ibn Sino, Najmiddin Kubro, Al-Buxoriy, At-Termiziy, Ahmad Yassaviy, Mirzo Ulug‘bek, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab, Mirzo Bedil, Maxtumquli, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkir va olimlarning ilmiy merosida qadriyatlar falsafasiga oid tahlillar berilgan. Zero, qadriyatlarning falsafiy tahlili zaminimizda yaratilgan qadimgi naqllar, rivoyatlar, afsona, hikoyat, dostonlarga, ya’ni, xalq og‘zaki ijodi namunalariga borib taqalishi va ushbu xalq og‘zaki ijodida ko‘proq umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlarga e’tibor berilganligi sababli ularning mohiyati va mazmuni ham keng talqin qilinganligi ayni haqiqatdir [1].

Dinlarning tarixiy shakllari takomillashib borgani sari, ulardagi qadriyatlar tizimi ham yangi qirralarini namoyon qilib boravergan. Ajdodlarimizning qadimgi kitobi “Avesto” diniy-falsafiy merosimizning eng yorqin namunasi, qadimgi xalqlarimizning umuminsoniy qadriyatlari yoritib berilgan asardir. “Avesto” zardushtiylikning muqaddas kitobi bo‘lganligidan, unda bu dinning qadriyatlar tizimi o‘z ifodasini topgan. Shu bilan birga, kitobda umuminsoniy qadriyatlarga, ularning inson ma’naviyati va amaliy faoliyati uchun ahamiyatiga katta o‘rin berilgan. Asarda yaxshilik, barkamollik, hurfikrlilik, insonparvarlik kabi xislatlar namoyon etilgan. Zardushtiylik ta’limotiga ko‘ra, insonlar yaxshilik, yorug‘lik kuchlariga ergashishi, yaxshilikni yomonlikdan, adolatni haqsizlikdan farqlab olishi, hayoti davomida ezgu fikr, ezgu so‘z, ezgu amalda bo‘lishi lozimligi keltirilgan. Insonning bu jarayondagi qadri esa yaxshilikning g‘alabasi uchun kurashda befarq turmasligi, yashash tarzi, ma’naviy qiyofasi, ijtimoiy faoliyatida o‘z ifodasini topib, o‘ziga xos islomgacha bo‘lgan davrdagi tabiiy-ilmiy va axloqiy qadriyatlarining rivojlanishiga zamin yaratgan.

Natijalar (results). Markaziy Osiyoda qadriyatlar to‘g‘risidagi qarashlar rivojida VIII–XII asrlar katta ahamiyatga egadir. Bu davrda islom dinining ilohiy qadriyatlari xalqlarimiz tarixi va madaniyatiga nihoyatda katta ta’sir ko‘rsatgan.

Vatanimiz sivilizatsiyasida qadriyatlar uyg‘unligi o‘ziga xos bir emas, ikki renessansning vujudga kelishiga zamin yaratgan. Natijada Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug‘bek kabi mutafakkirlar, al-Buxoriy, At-Termiziy, Kubro, Ahmad Yassaviy, Naqshband kabi ilohiyot ilmining zabardast allomalari, Lutfiy, Navoiy. Bobur, Bedil, Mashrab kabi allomalarning kamolotida nafaqat islom, balki sivilizatsiyamiz madaniyati va qadriyatlarining ta’siri ham beqiyos bo‘lgan. Qisqacha aytganda, o‘sha davrdagi ma’naviy qadriyatlarga oid ijtimoiy munosabatlar, kishilarning yashash tarzi, moddiy ehtiyojlari, qiziqishlari, manfaatlari, talablari va maqsadlari bilan uzviy bog‘langan holda rivojlanib borgan [2].

Sharq xalqlari orasida mashhur bo‘lgan qarashlari to‘g‘risida ham shunday fikrni aytish mumkin. Yuqorida nomlari tilga olingan asarlarga kelganda esa dunyoda ularga qiyoslaydigan, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning umumiy tizimlari izohlangan kitoblar barmoq bilan sanarli.

Tasavvufning eng asosiy namoyandalaridan biri bo‘lgan Ahmad Yassaviy (1105–1166) diniy, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning o‘sha zamonga mos keladigan shartlarini islom dini nuqtayi nazaridan ta’riflab bergan. Chunonchi, Ahmad Yassaviy o‘zining “Devoni hikmat” asarida ma’naviy qadriyatlarning asosiy shakllari – poklik, hayo, bardosh va sabr-qanoat, chidam, beozorlik, hokisorlik kabi xislatlarga ta’rif bergan. Zero, aynan Yassaviya tariqati Sharq xalqlari orasida keng tarqalgan, madaniy merosga katta ta’sir ko‘rsatib, ushbu tariqatning ma’naviy qadriyatlari, keyinchalik, mo‘g‘ul istilosidan ozodlikka erishish g‘oyalarini vujudga keltirgan. Shuningdek, ushbu ta’limot mo‘g‘ullar istilosidan oldingi davr qadriyatlarini, temuriylar davri bilan bog‘laydigan ma’naviy asoslardan biri bo‘lgan desak ham, xato bo‘lmaydi [3].

Qadriyatlar falsafasida naqshbandiya tariqatining ham ilgari surgan g‘oya va qarashlarning ham o‘z o‘rni beqiyosdir. Naqshbandiya tariqati Sharqda keng yoyilgach unga Abduurahmon Jomiy va Alisher Navoiy kabi Sharqning zabardast mutafakkirlari chuqur hurmat bilan qaraganlar. Bunda tariqat g‘oyasidagi “qo‘l ishda, ko‘ngil Yaratganda” bo‘lishi, halollik, kamtarinlik kabi komil insonning asosiy fazilatlar targ‘ib qilingan [4].

XIX asrning oxirlari va XX asr boshlarida yurtimizda jadid falsafasining o‘ziga xos g‘oyalari kurtak ochib boshlaganda sharqona qadriyatlarning o‘ziga xos jaidlarga xos yo‘nalishi vujudga kelib boshlagan.

Xususan, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida o‘ziga xos ma’naviy qadriyatlar tizimi ta’riflab berilgan bo‘lib, asarda g‘ayrat, shijoat, qanoat, ilm, sabr, intizom, nafs, vijdon, vatanni sevmoq, iffat, hayo, idrok, lafz, iqtisod, itoat, sadoqat, adolat, muhabbat va avf kabi qadriyatlar “yaxshi

xulqlar" nomi ostida tahlil qilingan. Ushbu asarda tilga olingan qadriyatlar o'sha davrda yurtimizda ma'naviy tushunchalarning ko'lami qanchalik keng bo'lganligini, tilimizning naqadar boyligidan dalolatdir [5].

O'tmish allomalarining umuminsoniy qadriyatlarni sharqona ta'riflash va tavsiflash orqali qadriyatlar falsafasidagi o'ziga xos sharqona qadryat mezonlarning shakllangani guvohi bo'lamiz.

Muhokama (discussion). Qadriyatlar falsafasi namoyon bo'lishidagi turli holatlarning tahlilidan voqea va hodisalarning ketma-ketligi, vaqt va zamon realliklarini hisobga olish, bunday holatlarning uzluksiz takrorlanishi esa qadriyat tizimlarining ijtimoiy voqelik va taraqqiyot bilan bog'liqligini ifodalaydigan quyidagi muhim xulosaga kelish imkonini bermoqda. Ana shu xulosa qadriyatlar tizimining ijtimoiy taraqqiyot bilan bog'liqlik qonunining asosiy mazmunini ifodalagan holda hozirgi zamondagi o'zgarishlar bilan bog'liq nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etib, mazkur qoidalarni amaliyotga tadbiq etishag zamin yaratdi. Aniqroq aytganda, mustaqillik qadryati shakllandi. O'zbekistonda ro'y berayotgan murakkab o'zgarishlarning qadriyatlar sohasida namoyon bo'lishi respublika ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarning qadriyatlar omili va mezoni bilan bog'liq jihatlariga amaliy ta'sir ko'rsatib, istiqlolga asoslangan yangi qadriyatlar tizimining shakllanishiga olib keldi. Natijada kishilarda qadryat tuyg'usini to'g'ri talqin qilish orqali uni O'zbekistondagi yangi islohotlarning tarkibiy qismiga singdirib borishga imkon berildi. Bunda inson – jamiyatning eng oliy qadriyati, odamzod naslini davom ettiruvchi avlod vakili, har bir shaxsning yashash huquqi daxlsizligi va hamma narsa inson uchun shiori ostida inson qadrini oshirish taraqqiyotning asosiy mezoniga aylantirildi.

So'nggi yillarda Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi tarixiy islohotlar, avvalo, inson qadri, xalq manfaatlarini har tomonlama himoya qilish harakatlari odamlarning ertangi kunga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlash, xalqimizni har tomonlama rozi qilishga qaratilmoqda. Barcha sohalar qatori xalqimizning tinch va osoyishta hayoti hamda milliy manfaatlarimizni ishonchli himoya qilishga qodir bo'lgan huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatini tubdan takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada jamoat tartibini saqlash va xavfsizligini ta'minlash masalasi ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, Vatanimiz, fuqarolar daxlsizligini ta'minlash, tinchlik va osoyishtalikning huquqiy asoslarini yaratish yo'lida muhim natijalarga erishib kelinmoqda.

Barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlarga hamohang ravishda oilaviy qadryatlarga ham alohida e'tibor qaratilib, oila nafaqat inson naslini davom ettirish omili sifatida, balki jamiyat a'zolarini, ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydigan assosiy tarbiya o'chog'i ekanligiga e'tibor qaratilmoqda.

Xulosa (conclusion). Bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi – xalq tinchligi va osoyishtaligini ta'minlash, mahallalardagi ijtimoiy ahvolni o'rganish, muammoli va turmush sharoiti og'ir bo'lgan oilalarni o'z vaqtida aniqlab, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash borasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad aholining farovon hayotini ta'minlash orqali sodir etilishi mumkin bo'lgan huquqbuzarlik va jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan. Oilaning tinchligi, farovonligi va barqaror rivojlanishi mamlakat tinchligi va aholining turmush darajasini belgilovchi muhim omillardan biri sanaladi.

Bugun yurtimizda ma'muriy hududlarda uyma-uy yurish orqali manzilli ishlarning olib borilishi natijasida mahallalarni har tomonlama o'rganish, ayniqsa, muammoli va notinch, ijtimoiy jihatdan kam ta'minlangan oilalarni hamda ijtimoiy og'ir ahvolga tushib qolgan ayollarni aniqlab, ularni ijtimoiy hayotning faol va namunali kishilariga aylantirish ishlari jadal amalga oshirilmoqda. Aholini ijtimoiy, moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda jinoyatchilikni barvaqt aniqlash va uni keltirib chiqaradigan omillarni o'z vaqtida bartaraf etishga qaratilgan bir qator manzilli dasturlar va chora-tadbirlar ham amalga oshirilmoqda. Xususan, oilaviy qadryatlarning yaratilganligi mamlakatimizdagi barcha mahalla va oilalarni hamda ulardagi mavjud muammolarni o'rganib, ularning yechimi bo'yicha aniq manzilga yo'naltirilgan ishlarni amalga oshirishga zamin yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Ўрта Осиё халқлари ҳурфикрлилиги тарихидан. Т., "Фан", 1990, 104-бет.

(2). Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан. Т., "Ўзбекистон", 1995, 6-бет.

(3). Қ.Назаров. Қадриятлар фалсафаси (Аксиология). Тошкент, Файласуфлар миллий жамияти нашриёти, 2004, 85-бет.

(4). С.Рахмонов. Икки тариқатнинг буюк даҳолари (мавлоно Жалолиддин Румий ва Хожа Баҳоуддин Нақшбанд мисолида). Самарқанд, СамДЧТИ нашриёти, 2021, 148-бет.

(5). A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T., 1992.